

کتاب اخلاق

سیدمهدی بهبهانی نیا
قاضی دیوان عالی کشور

از قراء قم بوده که به طوس مهاجرت کرده‌اند و خواجه در طوس متولد و در آن‌جا تحصیل کرده و در عداد علماء و دانشمندان طوس احصا می‌شود، وی علاوه بر تالیفاتی که مذکور افتاد، دارای تالیفات با ارزش دیگری است که از موضوع مورد بحث ما خارج است.

از کتب دیگر که در علم اخلاق تالیف و تدوین گردیده، **اخلاق جلالی**، تالیف جلال‌الدین محمد دوانی است که به **لوامع الاشراف فی مکارم الاخلاق** موسوم می‌باشد که به تصدیق خود مولف از **اخلاق ناصری** اقتباس و بهره گرفته است. دوانی در این تالیف کوشیده و تلاش نموده تا نظریه‌ی ارسطو و تعلیمات دینی را با هم سازگار و منطبق کرده و بحث‌های خود را با آیات قرآنی و احادیث نبوی و ذکر سنت‌های مذهبی آرایش دهد.

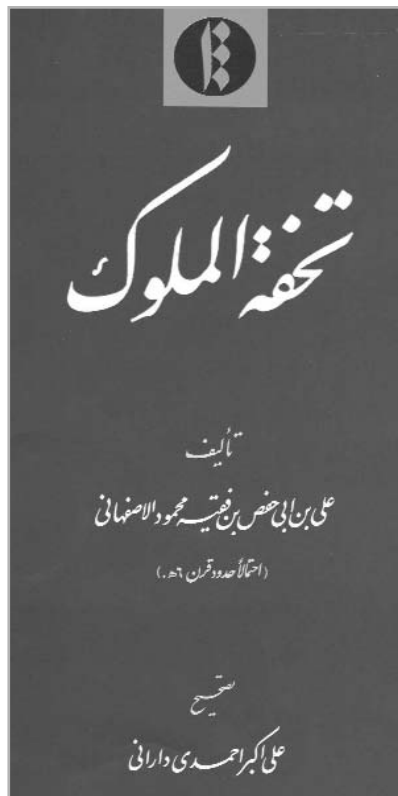
جلال‌الدین محمد دوانی از مردم دوان از قراء کازرون در فارس است و در قرن نهم (۸۳۰) در آن‌جا متولد و تحصیلاتش را در شیراز گذراند و در آن‌جا هم مجلس درس وی تشکیل می‌شده، در آخر عمر در مولد خود زندگی می‌کرده است.

جلال‌الدین محمد دوانی مدتی متصدی قضاوت در فارس بوده. نسبتش به ابوبکر خلیفه موصول می‌شود و از احفاد محمد ابن ابوبکر (فرزند خوانده‌ی) علی ابن ابی‌طالب (ع) و همسر کیهان‌بانو دختر یزدگرد، پادشاه ساسانی است. جلال‌الدین در بدایت حال و عنفوان جوانی، شافعی مذهب بود و عاقبت شیعه گردید و درباره‌ی این تفسیر وضع دلایلی بیان و ارائه می‌دهد که تجربه و تحلیل آن به‌عهده‌ی اهل فن می‌باشد.

از کتب دیگر در اخلاق، کتاب **اخلاق محسنی** تالیف کمال‌الدین علی واعظ سبزواری معروف به کاشفی که از فحول علمای ایران مفسر، محدث، حافظ قرآن و شاعری ماهر بوده است و در هرات زندگی می‌کرده است و معروف است که کتاب **اخلاق محسنی** را به‌نام سلطان حسین بایقرا در تاریخ نهصد هجری

□ علم اخلاق علمی است که از اعمال انسان از نقطه‌نظر خوبی یا بدی آن‌ها و نیز قضاوت‌ها و نظرانی که انسان درباره‌ی اعمال خود دارد، گفت‌وگو می‌کند یا به‌قول مترلینگ اخلاق عبارت از مجموعه قواعدی است که باید هادی اعمال شخصی باشد تا جامعه بتواند به‌خوبی زندگی کند. البته این خوبی‌ها و بدی‌های اخلاقی معلوم نخواهد شد، مگر با سنجش اخلاقیات انسان یا دو گروه انسان‌ها و گروه‌های مختلف و به‌طور کلی علم اخلاق اعمال انسان را سنجیده و سعی می‌کند که بفهمد چرا بعضی از اعمال را خوب و برخی دیگر را بد می‌نامیم و می‌خواهد که قوانینی به‌دست دهد تا به‌وسیله‌ی آن‌ها بتوانیم قضاوت‌های اخلاقی را انجام دهیم، علم اخلاق یکی از مسائل مورد توجه و عنایت خاص نویسندگان و دانشمندان ایرانی قرار گرفته و در زبان فارسی این‌گونه کتاب‌ها، ترجمه‌ها یا نقل از ماخذ قدیم بویژه زبان پهلوی است یا از کتاب‌های ایرانیان می‌باشد که به عربی ترجمه گردیده و مجدداً به زبان فارسی درآمده است.

در دوره‌ی مغول و تیموری حکما و دانشمندان در موضوع اخلاق تالیفاتی نموده‌اند از جمله **اخلاق ناصری**، **اخلاق جلالی**، **اخلاق محسنی** موقعیت خاص و بیش‌تری در ادب فارسی کسب کرده‌اند. خواجه نصیرالدین طوسی عالم بزرگ قرن هفتم دو کتاب معتبر دارد به‌نام **اخلاق محتشمی** و **اخلاق ناصری** که روش آن‌ها با یک‌دیگر اختلاف و فرق دارند، اخلاق **محتشمی** در مکارم اخذ با استفاده از آیات قرآن مجید و احادیث رسول اکرم و سخن حکماست و **اخلاق ناصری** کتابی است در اصول اخلاق و حکمت عملی که از کتاب اخلاق ابن مسکویه به‌نام **طهاره الاعراق فی تهذیب الاخلاق** استفاده و مطالبی بر آن افزوده است. عبدالله ابن المقفع در تربیت و اخلاق کتابی دارد به‌نام **الادب الوجیز للولد الصغیر** که خواجه آن را ترجمه کرده است. خانواده‌ی خواجه نصیرالدین طوسی اصلاً

اخلاق امینی

تألیف:

مرحوم میرسید حسن امین الشریعه

با مقدمه و تعلیقات به قلم:

دکتر سید حسن امین

بهارستان جامی را نورالدین عبدالرحمن جامی شاعر معروف قرن نهم هجری برای پسرش یوسف ضیاءالدین تألیف نموده که حاوی حکایت‌های اخلاقی و نکات ظریف و نصایح و اندرزهای سودمند و قابل استفاده می‌باشد.

نصیحة الملوك را حجة الاسلام محمد غزالی طوسی که موضوع آن متضمن حکمت عملی و اخلاق می‌باشد، برای هدایت سلطان سنجر سلجوقی و درباریان و دیوانیان وی تألیف کرده است. این مختصری بود در علم اخلاق که ذکر گردید رجا و ائق دارم که مورد اجابت و قبول بزرگان ادب واقع گردد. ■

منابع

اخلاق ناصری، خواجه نصیرالدین طوسی؛ اندرزنامه‌های ایرانی، دکتر کتابیون مزداپور، «اندرزنامه نویسی ایرانی»، دکتر ناصر تکمیل همایون، ماهنامه‌ی حافظ، شماره‌ی ۴ (تیر ۱۳۸۳)؛ اخلاق امینی، میرسیدحسن امین الشریعه، به اهتمام دکتر سیدحسن امین.

مردان خدا

دکتر کریم متحدان

هدیه به روان مطهر استاد سید علینقی امین

و همه‌ی اعضای فقید «انجمن خیریه‌ی شمال شرق تهران»

مردان خدا کار نکو کرده و رفتند

نیکان همه رفتار نکو کرده و رفتند

معصوم تولد شده آزاده برفتند

خود زمهره احرار نکو کرده و رفتند

با خلق خدا کرده مدارا همه‌ی عمر

اندیشه و پندار نکو کرده و رفتند

از خود به جهان نام نکویی بنهادند

کردار و گفتار نکو کرده و رفتند

تسلیم نگشتند به ظالم، به‌زر و زور

مردانه چه پیکار نکو کرده و رفتند

حلاج‌صفت داده تن و جان به‌ره عشق

جانانه چه ایثار نکو کرده و رفتند

بس خیر و مبرات نمودند به دنیا

خیرات چه ابزار نکو کرده و رفتند

عارف‌صفتان کشف و شهودی بنمودند

بس فاش چه اسرار نکو کرده و رفتند

لیبیک به‌حق گفته و اقرار به دادار

آخر نفس اقرار نکو کرده و رفتند

فرزند بی‌پرورده، به‌تقوا و نکویی

حق‌خواه و نکو کرده و رفتند

در سوک نکویان همگی فاتحه خوانند

بر خلق چو کردار نکو کرده و رفتند

خوشبخت کریمان که بسی بذل نمودند

بخشنده‌ی و کار نکو کرده و رفتند

نگاشته است، اخلاق محسنی از کتب سودمند و آموزنده‌ی اخلاقی‌ست که در ایران و هند مشهود و مورد اقبال و استفاده‌ی همگان است کاشفی یک از پرکارترین علمای عصر خود بوده و تالیفات و آثار متعددی به‌جا گذاشته که توضیح و تبیین کامل آن‌ها خارج از مقوله‌ی مورد سخن است.

یکی دیگر از کتاب‌های اخلاق که به تقلید از کتب اخلاق قدیم تألیف شده است، کتاب اخلاق امینی تألیف و تصنیف مرحوم میرسیدحسن امین الشریعه که به اهتمام نوه‌ی او پروفسور سیدحسن امین با تعلیقاتی به‌چاپ رسیده است و پیش از این هم مقدمه و باب اول آن، در مقاله‌ی تحت عنوان «اخلاق امینی: اندرزنامه‌های از اواخر قاجاریان» در مجله‌ی حافظ، شماره‌ی ۴ (تیر ۱۳۸۳) چاپ شد.

حال که کتب معروف اخلاق توجیه و تا حدی تعرفه گردیدند، بی‌مناسبت نیست که آثار دیگری هم که اساس و مبنای سخن در آن حکمت و پند و ورود در مباحث اجتماعی و تعلیمی‌ست و در محدوده‌ی اخلاق بیان و گفتاری دارند، ذکر از آن‌ها بشود. جزء آثار ابوعلی سینا کتابی به‌نام ظفرنامه احصا گردیده که اصل آن مبتنی بر نصایح بزرگ‌مهر بوده که اصلاً به زبان پهلوی بوده و در عهد سامانیان به امر نوح بن منصور سامانی به پارسی ترجمه گردیده است. ابن مسکویه تألیفی دارد به‌نام جاویدان خرد که اقوال و گفتار حکیمانه‌ی بزرگان ایران، اهل هند، عرب، روم و مسلمین را جمع‌آوری نموده و دیگر از این قبیل قابوس‌نامه که از امهات کتب فارسی و یکی از بهترین آثار معروف فارسی پیش از حمله‌ی مغول تألیف امیر کیکاوس ابن اسکندر بن قابوس وشمگیر می‌باشد که برای تهذیب و ارشاد پسرش گیلان‌شاه در آداب معاشرت و قواعد دوستی و الفت در زندگی در چهل و چهار اصل نوشته، قابوس‌نامه از آثار بسیار مفید قرن پنجم بوده که از روی خلوص نیت و حسن طویبت کامل تدوین گردیده است.